

Tiesībsarga viedoklis par dzimumnoziedznieku kontroles pilnveidošanu (2007. gada decembris)

Apspriežot jautājumu par sabiedrības aizsardzību no dzimumnoziegumiem[1], izskanējuši dažādi ierosinājumi. Pie tiem jāturpina strādāt, taču jau šobrīd iespējams ieskicēt ar tiem saistītos cilvēktiesību apsvērumus, kas visām iesaistītajām pusēm varētu noderēt turpmākajā darbā.

[1] Policijas kontroles piemērošana

Principā priekšlikumam likumdošanas ceļā paplašināt papildsoda – policijas kontroles – piemērošanas jomu, to attiecinot arī uz dzimumnoziegumiem, nav cilvēktiesību apsvērumos sakņotu pretargumentu.

Izskanējis arī priekšlikums par iespēju paredzēt policijas kontroles piemērošanu uz mūžu. Šādas pieejas vietā būtu jāmeklē samērīgāki risinājumi: var paredzēt iespēju tiesai papildsoda termiņu pagarināt (arī vairākkārt), ja, pamatojoties uz kompetentas iestādes veiktu vispusīgu riska novērtējumu, objektīvi konstatē, ka persona joprojām varētu radīt konkrētus draudus, kuru novēršanai nepieciešama turpmāka policijas kontrole. Nedrīkstētu pieļaut situāciju, kad neatkarīgi no personas uzvedības/labotības policijas kontrole tiek automātiski piemērota uz mūžu.

[2] Elektroniskās uzraudzības līdzekļi

Pašu par sevi šādu priekšlikumu nevar vērtēt kā prettiesisku cilvēktiesību ierobežojumu. Tā pieļaujamība gan ir atkarīga no nosacījumiem, kādos gadījumos, kādam nolūkam, kādā kārtībā un formā šādi līdzekļi tiktu piemēroti.

Elektronisko uzraudzības līdzekļu izmantošana pieļaujama atbilstošu drošības līdzekļu un papildsodu (piemēram, aizliegums tuvojties noteiktai personai vai vietai, policijas uzraudzība, policijas kontrole) ievērošanas kontrolei. Par šāda līdzekļa piemērošanu būtu jālemj tam pašam subjektam, kas tiesīgs noteikt attiecīgo drošības līdzekli vai papildsodu.

Fiziski, šādi līdzekļi nedrīkst būt tādu izmēru vai nēsātājam piestiprināti tādā formā, kas ļautu šo personu publiski atpazīt kā dzimumnoziedznieku. Tas kavētu personas iekļaušanos sabiedrībā, sociāli stigmatizētu un, pilnīgi iespējams, izraisītu naidīgas vai pat agresīvas izpausmes no līdzcilvēku puses. No cilvēktiesību viedokļa to vārētu vērtēt ne tikai kā nesamērīgu privātās dzīves ierobežojumu, bet pat kā pazemojošu vai necilvēcīgu ar sodu saistītu apiešanos, kas ir pretrunā Latvijas Sodū izpildes kodeksa, Krimināllikuma un starptautisko cilvēktiesību aktu prasībām.

[3] Dzimumnoziedznieku ārstēšana

Dzimumnoziedznieku ārstēšana, jo īpaši psihoterapeitiska, ir viens no stūrakmeņiem kompleksam un ilgspējīgam problēmas risinājumam. Sekojoši, īpaši svarīgi rūpīgi izstrādāt, aprobēt un iestāžu sadarbībā īstenot visaptverošu ārstēšanas sistēmu dažādās stadijās (soda izciešana, probācija, u.c.).

Dzimumnoziedznieku ārstēšana, it īpaši medikamentoza, nav piemērojama kā sods vai medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis, bet gan kā brīvprātīgs papildu pasākums sociālās rehabilitācijas programmu ietvaros. Vēl pavisam nesen Eiropas Padomes Spīdināšanas novēršanas komisija tieši attiecībā uz dzimumnoziedznieku ārstēšanu uzsvērusi, ka “medicīnisku iejaukšanos, kā likums, var veikt vienīgi ar personas brīvu un informētu piekrišanu. Ņemot vērā to, ka personas, kurām liegta brīvība, šajā sakarā ir īpaši neaizsargātā pozīcijā, jānodrošina, ka šādu pacientu piekrišana netiek tieši vai netieši sniegta spaidu ietekmē un ka pacients ir saņēmis visu lēmuma pieņemšanai nepieciešamo informāciju”[2].

Nav gan izslēgts, ka uz šādu izvēli personu var pamudināt ar īpašiem pasākumiem (piemēram, pirmstermiņa atbrīvošanas iespēja, papildsoda atvieglojumi u.tml.), taču tā nedrīkstētu radīt situāciju, kad personai faktiski nav izvēles iespējas. Kā norādījusi Eiropas Padomes Spīdināšanas novēršanas komisija, “nevar uzskatīt, ka piekrišana bijusi ‘brīva un informēta’, ja personai pieejamās iespējas bijušas ārkārtīgi ierobežotas”[3].

Lai pamatotu nostāju, ka ārstēšanai jābūt obligātai vai pat jāizpaužas kā ķīmiskai kastrācijai, diskusijās par dzimumnoziedznieku kontroli vairākkārt izskanējušas atsauces uz Lielbritānijas iekšlietu ministra (Home Secretary) 2007. gada 12. jūnija priekšlikumu par jauninājumiem bērnu aizsardzībā no dzimumnoziedzniekiem. Minētais priekšlikums patiesībā citastarp attiecas uz psihoterapijas un medikamentozās ārstēšanas brīvprātīgo programmu paplašināšanu un uzlabošanu, bet ne uz piespiedu pasākumiem vai ķīmisku kastrāciju[4]. Turklāt priekšlikums ir nācis klajā pēc publiskas diskusijas, kas ilgusi septiņus gadus, un ārstēšanas pilotprojektiem divdesmit gadu garumā. Arī Latvijā būtu vērts vispirms nopietni risināt plašāko problēmu – notiesāto personu sociālās rehabilitācijas pasākumu nepietiekamo apjomu un finansējumu – un veikt izmēģinājuma programmas.

[4] Ar dzimumnoziedzniekiem saistītas informācijas publiskošana

Tiesībsargs jau norādījis[5], ka Sodu reģistra publiskošana daļā par dzimumnoziegumiem nav pieļaujama. Šādu līdzekli nevar uzskatīt par samērīgu un nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā[6], līdz ar to tas būtu pretrunā ar Satversmes 96. pantu un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantu. Sodu reģistra dati pamatā ir paredzēti noziedzības apkarošanai un prevencijai, un šādas funkcijas īpaši uzticētas tiesībsargājošām iestādēm (nav izslēgts, ka tās var atkarībā no individuāliem lietas apstākļiem un recidīva draudiem lemt par nepieciešamību izteikt attiecīgus brīdinājumus personām, kas ir saskarē ar konkrēto personu[7]). Jāņem vērā arī iespējamība, ka sabiedrības nosodījums vai pat naidīgums pret personām, kuru Sodu reģistra dati publiskoti, var izpausties gadījumos, kad recidīva draudi nepastāv.

Bērnu tiesību aizsardzības interesēs Sodu reģistra (vai cita speciāla reģistra) dati būtu jādara pieejami personām, kuru funkcija ir nodrošināt šādu aizsardzību. Jāuzsver gan, ka, katrs šāds izņēmums skaidri un nepārprotami jānosaka likumā, paredzot:

- to personu loku, kam ir tiesības saņemt reģistra datus (rūpīgi izsverot, kādām amatpersonu un, iespējams, privātpersonu kategorijām šādas tiesības būtu paredzamas);

- nolūku, kādam šādus datus drīkst izmantot, un atbildība par datu izpaušanu un/vai izmantošanu citam mērķim;
- pieejamo datu apjomu un kārtību, kādā datus iespējams saņemt.

Tādi paši apsvērumi būtu attiecināmi arī uz ierosinājumu par jaunas datu bāzes izveidošanu par dzimumnoziedzniekiem (t.s. dzimumnoziedznieku reģistrs). Tas nedrīkst būt vispārpieejams, un datu uzglabāšanā un izsniegšanā rūpīgi jāievēro iepriekš norādītās prasības. Pašlaik gan nav pārlicēbas par to, ka pastāv konkrēti argumenti par šāda jauna reģistra nepieciešamību un tā pievienoto vērtību praktisku risinājumu rašanā papildus jau pastāvošajiem reģistriem. Pirms ķerties pie jauninājumiem, īpaša vērība būtu jāpievērš tam, cik efektīvi praksē tiek piemērotas jau pastāvošie mehānismi un līdzekļi.

[1] Tieslietu ministrijas vadītā starpiestāžu diskusiju grupa, Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas sēdes par grozījumiem Sodū reģistra likumā.

[2] Eiropas Padomes Spīdināšanas novēršanas komitejas 2007. gada 12. jūlija ziņojums Čehijas valdībai Nr. CPT/Inf (2007) 32, 109. punkts.

[3] Turpat; Čehijas gadījumā pastāvēja divas iespējas – kastrācija vai mūža uzturēšanās psihiatriskā slimnīcā.

[4] <http://www.homeoffice.gov.uk/about-us/news/protect-children-fr-sex-offender>

[5] Skat. Tiesībsarga atzinumā Latvijas Republikas Saeimai par likumprojektu “Grozījumi Sodū reģistra likumā” un likumprojektu “Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā.

[6] Skat., piemēram, Eiropas Padomes Ziņojums par Rekomendācijas Nr. R(87)15 par personas datu izmantošanu policijas nozarē trešo vērtējumu (Report on the third Evaluation of Recommendation No R(87)15 regulating the use of personal data in the police sector).

[7] Piemēram: nolūkā izvērtēt, vai nepieciešami attiecīgi grozījumi likumā, Lielbritānijā pašlaik sākti trīs pilotprojekti, kuru ietvaros policijas iestādes var individuāli izvērtēt vecāku lūgumus izpaust, vai viņu partneri, kas ir pastāvīgā kontaktā ar bērnu, nav bijis sodīts par dzimumnozieguma izdarīšanu; personām, kas šādā ceļā ieguvušas šādu informāciju, ir paredzēta gan administratīva, gan krimināltiesiska atbildība par tās tālāku izpaušanu.